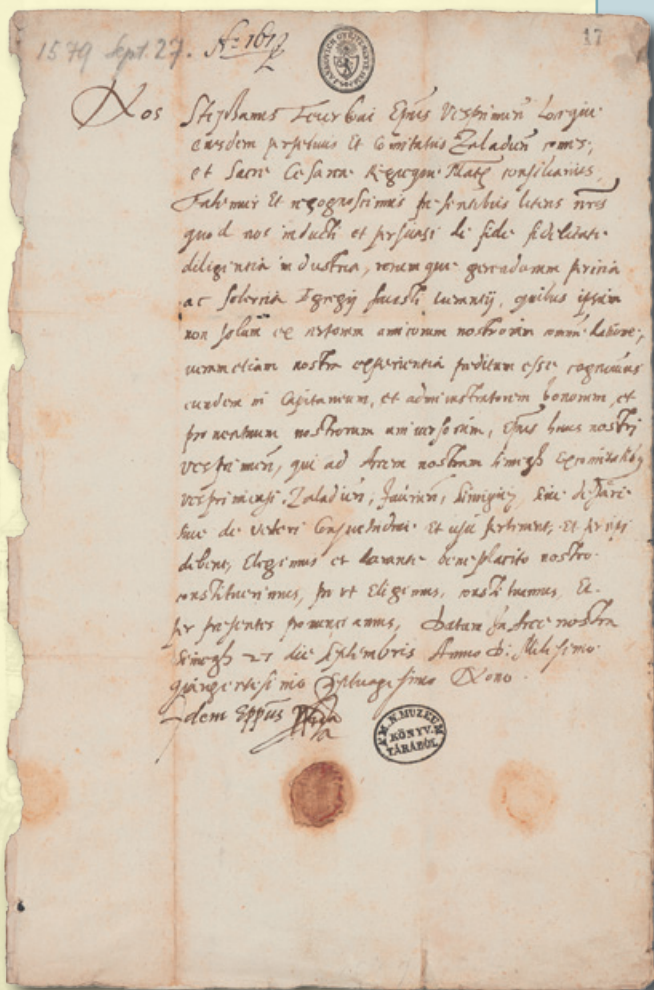

Veszprémi Szemle

27. évfolyam,
2025. 3.

78.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

A legdélcegebb nemzetörök. A szentgáli nemzetörök az 1848. év második felében a Gál-család iratainak tükrében	3	Fábián Borbála
„Capitaneatus Arcis Sýmegh – Fausto Verancio”	35	Földesi Ferenc

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém – Tihany – Baláca (A tihanyi kőtár története)	51	Palágyi Sylvia
A veszprémi püspök királynei kancellársága az Árpád-korban	63	Solymosi László
Veszprém vármegyei egyesületek a polgári korból. Részletek egy ötéves országos kutatásból (Adatbázisok Veszprémben I.)	75	Kuglics Gábor
Mit és hol kereshetünk? A Veszprém Vármegyei Helyismere- reti Gyűjtemény állományának, adatbázisainak bemutatása (Adatbázisok Veszprémben II.)	89	Palkóné Jádý Melitta

ÉVFORDULÓK

Jókai Mór balatonfüredi fürdői prédikációja a demokratizmusról a „cím utáni epekedések” ürügyén	99	Ács Anna
Jókai Mór meglátogatja a Herendi Porcelánmanufaktúrát	125	Praznovszky Mihály
Kopácsy József (1775–1847), Székesfehérvár és Veszprém püspöke, Esztergom primás-érseke	134	Forgó András

HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁSOK

Szűz Mária-szobor a Veszprémvölgy védelmében	144	Jákói Bernadett
--	-----	-----------------

KÖNYVSZEMLE

A veszprémi székesegyház és káptalan egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1739–1948	147	Kanász Viktor
Három új kötet Veszprém építészettörténetéről	150	Rácz Miklós

A szerzők szakmai véleményét a lap híven közli, azok tartalmáért a szerző felel! A szerkesztőség azonban fenntartja magának a jogot a cikkek rövidítésére, a szükséges nyelvi és formai javítások végrehajtására. A közölt tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Veszprémi Szemle szerkesztőségének véleményével.

Várostartörténeti folyóirat

27. évfolyam, 78. szám 2025. 3. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)
Dr. Földesi Ferenc (2019–2024)
Dr. Karlinszky Balázs PhD

E számot lektorálta:
dr. Hermann Róbert DSc,
dr. Karlinszky Balázs,
dr. Rácz György,
dr. Vizi László Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Olvasószerkesztő:
Somogyi Boglárka

Technikai szerkesztő:
Klesitz Róbert

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: ÁCS ANNA muzeológus, Veszprém; FÁBIÁN BORBÁLA történész, Baja; FORGÓ ANDRÁS történész, egyetemi docens, Budapest–Pécs; FÖLDESI FERENC ny. ezredes, Veszprém; JÁKÓI BERNADETT helytörténeti kutató, Veszprém; KANÁSZ VIKTOR történész, Győr; KUGLICS GÁBOR történész, közmuvelődési szakember, Püspökmolnári; PALÁGYI SYLVIA régész, Veszprém; PALKÓNÉ JÁDY MELITTA könyvtáros, Veszprém; PRAZNOVSZKY MIHÁLY irodalomtörténész, könyvtáros, Nemesvámos; RÁ CZ MIKLÓS régész, épületkutató, Budapest; SOLYMOSI LÁSZLÓ történész, professor emeritus, Budapest;

Illusztrációk: Boldog Gizella Főegyházmegei Gyűjtemény, Eötvös Károly Könyvtár, Földesi Ferenc, Helytörténeti Gyűjtemény, Balatonfüred, Jákói Bernadett, Kuglics Gábor, Laczkó Dezső Múzeum, MNL Bács-Kiskun Vármegei Levéltára, MNL Veszprém Vármegei Levéltára, Országos Széchényi Könyvtár, Palágyi Sylvia, Palkóné Jád y Melitta, Tamás Ákos

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

MBH Bank Nyrt.:

73200189-11291268

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

ookpress
N Y O M D A

pbs
8200 Veszprém,
Hágytér út 1.

HALMAY GÁBOR
11. választókerületi
önkormányzati képviselő

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták

Lásd a 158. oldalon.

A Veszprémi Szemle szerepel az MTA II. Osztály, Régészeti Tudományos- és Történettudományi Bizottság folyóiratlistáján (MTMT azonosító: 10009273).

A borító képei:

Címlapon: *Verancsics Faustus kinevező okirata (OSZK Fol. Lat. 4006., IV. k., ff. 17–18.)*

2. oldal: *Kopácsy József püspök portréja az érseki palotában (BGFGy, ltsz. 2014.1.124.)*

3. oldal: *Az örvényesi kapurekonstrukció és a balácai mozaikrészlet (LDM F 67-638.)*

hátl: *Nemzetőr viselet (forrás: MNL VeML)*

KÖNYVSZEMLE

A veszprémi székesegyház és káptalan egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1739–1948. Szerkesztette: Pfeiffer János – Tuhári Attila – Varga Tibor László. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém, 2024. (A veszprémi egyházmegye múltjából 43.) 456 o.

1929. március 6-án az akkori egyetlen veszprémi plébánia hivatali helyiségében jegyezték le a plébánia egyházlátogatási jegyzőkönyvét. A nem mindennapi eseményen Rott Nándor püspök mellett hitközségi megbízottként jelen volt Pfeiffer János szentszéki jegyző, püspöki levéltáros is. Nem tudni, hogy a harmincas évei elején járó papot inspirálhatta-e az esemény, az azonban biztos, hogy a későbbiekben nem csekély figyelemmel fordult a téma iránt. Ennek az érdeklődésnek lett a gyümölcse egyik legismertebb munkája, az egyházmegye legkorábbi vizitációinak kiadása.¹ Emellett azonban született egy torzóban maradt munkája is, a plébánia és a káptalan több egyházlátogatási jegyzőkönyvének gépirata, illetve magyar fordítása. Ez eleddig a fiókban, majd a levéltár polcain maradt, most viszont Tuhári Attila és Varga Tibor László jóvoltából napvilágot látott éppen a Pfeiffer által elindított *A veszprémi egyházmegye múltjából* sorozat keretében.

A kötet az 1739., 1746., 1761., 1780., 1818. és 1929. évi vizitációkat, illetve az 1947. évi tervezett egyházlátogatás szövegét tartalmazza, ezek közül az első négy, illetve azok magyar nyelvű fordítása Pfeiffer János félbemaradt kéziratának segítségével került kiadásra. Pfeiffer gépiratai azért is különösen fontosak, mert a vizitációhoz tartozó bizonyos iratokat, például az 1746-os előtt álló dekrétumot és a vizitációt követő levelek szövegét csak ebből ismerjük, az eredeti forrás ugyanis lappang. Mindehhez egy rövid előszó, illetve Karlinszky Balázs által összeállított névmutató tartozik. Az 1947-es

1.) A kötet borítója

¹ PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai (1554–1760)*. Veszprém, 1947. (A veszprémi egyházmegye múltjából 10.)

vizitációról nem derül ki, hogy miért nevezik csak tervezettnek. Ez főleg annak tükrében érdekes, hogy a végén található egy 1948-as jóváhagyási, illetve egy 1949. évi keltezési dátum, s magában a forrásban is található több 1947 utáni adat is. Innen nézve kevéssé érthető, hogy a kiadvány címében miért az 1948-as dátum szerepel.

E források megszületésének fő célja az, hogy a püspök minél jobban átláthassa és megismerje a rábízott egyházmegye gazdasági, vallási és oktatási állapotát, megismerje a helyi szokásokat és a püspökség papjainak, iskolamestereinek helyzetét. A vizitációk az idő előrehaladtával egyre bőbeszédűbbek és részletesebbek lettek, és a gazdasági, valamint pénzügyi helyzet, illetve a tárgyi felszerelések ismertetése mellett egyre nagyobb szerepet kaptak a kulturális és társadalmi vonatkozások. A kettő ötvözetét jól jellemzi az 1929-es vizitáció azon része, amely feljegyzi, hogy a plébánián van egy 667 és egy 767 literes boroshordó, egy Remington írógép, illetve egy-egy olajfestmény Zsolnai Dávid nagyprépostról, Guerim Lajos szakácsról, Giricses János kántorról és Nagy József harangozóról. Kiváló példa még erre az 1947-es (-nek hívott) forrás, melyben külön kérdőpontba vették, hogy vannak-e fényképek a helyi plébánián. Esetünkben a leírás szerint mellékelve lett 40 darab levelezőlap a régi Veszprémről. Érdemes lenne utánajárni, hogy vajon ezek megmaradtak-e.

Ugyanebből a forrásból tudjuk meg, hogy a leggyakrabban használt keresztnévek ekkoriban a Mária, István, László és József voltak. Emellett sokat írtak a házassági szokások drasztikus változásáról, az egykézés szomorú okairól, illetve az is kiderül belőle, hogy a barokk időkből a 20. századig fennmaradt a Padányi Bíró Márton által meghonosított „szentes” mise szokása. Néhány különleges alkalmat is feljegyzett a vizitáció, például 1853. szeptember 13-át, amikor is a székesegyházban tedeumot tartottak „a Szent Korona feltalálásának hírére”.

A vizitációk horizontja nem áll meg a 18–20. század között, ugyanis a források több esetben a korábbi századokra is visszatekintenek. Ezek közül kiemelkedik az 1552. esztendő, amikor Veszprémet elfoglalták a törökök. Úgy tűnik, ez nemcsak történelmi vonatkozásban volt fontos, hanem a püspökség történeti emlékezetében is kulcsmomentum volt. Az alapvetően deskriptív típusú forráskorpuszban a későbbi belső és külső konfliktusok is tetten érhetőek. Jó példa erre a nem éppen a konfliktuskerüléséről híres Padányi Bíró Márton püspök által elrendelt vizitáció, mely segítségével a káptalan viszonyait kívánta rendbe szedni. Ennek kapcsán érezhető a feszültség a káptalan és a püspök között. Ugyanakkor az egyházmegyéért 20. századi támadások lenyomata is megtalálható a forrásokban. Megtudjuk, hogy „az 1900 előtti konvertiták anyakönyvét a kommunisták megsemmisítették”, vagy akár azt is, hogy a második világháború után államosították az iskolákat, ahonnan a gyerekeket nem engedték ki balázsolásra.

A vizitációk többször utalnak más típusú forrásokra. Az 1929-es nem sorolta fel a plébániai könyvtár egyes köteteit, mert azok betűsoros jegyzéke tartalmazza azt, az 1947-es pedig megjegyzi, hogy a forradalmak históriáját Gutheil Jenő kanonok feldolgozta, és hogy a második világháború helyi történetét a *historia domus* örököltte meg.

A kötetben – mint minden nagyobb volumenű forráskiadványban – találhatók kisebb elgépelések, pl. *eclesiam* (55. o.), *aliqando* (28.), *tanqam* (213.), *ecclessiae* (20., 49.), *apostoicae* (83.), *nihilomius* (200.), *epsicopi*, *epsicopus* (17., 43., 125., 130.), *successive* 106.), *opsucula* (152.), *santae* (37., 205.), egy-két rossz elválasztás, pl. *pra-eexistenti* (238.), egységesítési elmaradás, pl. *Simeonem* v. *Simonem* (107., 174.), vagy *coelos* helyett *caelos* (201.). Ezek azonban gyakorlatilag nem zavarók, a szöveg megértését nem gátolják. Több esetben is hiányoznak térközök (pl. 253., 284., 343.), melyek közül a 278. oldal jelent csak problémát, ahol a polgári házasságok számának felsorolása leginkább kódsorokra hasonlít. Bár a kötet Veszprém városára koncentrál, az 1778–1779-es vizitációk kiadásához hasonlóan érdemes lett volna térképet is mellékelni a forráskiadáshoz, amely bemutatja az egyes templomokat, kápolnákat és filiákat. Ugyanakkor remek ötlet volt Pfeiffer veszprémi fotóját elhelyezni a Függelék előtt.

Össességében a kötet tökéletesen illeszkedik a sorozat tematikájához, valamint nagy adósságot törleszt azzal, hogy sajtó alá rendezte és kiegészítette Pfeiffer torzóban maradt, kiadatlan kéziratát. A több mint két évszázadot felölelő forráskiadás összetett és sokoldalú adatai jóvoltából nemcsak a veszprémi helytörténészek, illetve az egyházmegye históriájával foglalkozók, hanem a tágabb történelmi, társadalom-, művészet- és művelődéstörténeti kutatások számára is fontos és hasznos lehet.

KANÁSZ VIKTOR

